

figyelőszolgálat

Ebben a rovatban folyamatosan közöljük a külföldi szaklapok műszaki könyvtárakat érdeklő folyóiratcikkeit, továbbá a könyvtártudományi és dokumentációval foglalkozó szakírók ismertetését.

.o.

K Ö N Y V S Z E M L E

21/K

001.815

Indexing theory, indexing methods and search devices.- JONKER, F.
- New York, Scarecrow Press, 1964. 124 p. /Ismerteti: MILLS, J., Journal of Documentation, 21.k. 1.sz. 1965.márc. 58-60.p./

Az ismertetett könyv szerzője a tárgymutatókészítést kétféle vonatkozásban tárgyalja: egyrészt a tárgymutató címszavainak meghatározása, másrészt a közöttük lévő kapcsolatok kimutatása szempontjából. Az első probléma a terminológia folytonosságával kapcsolatos; a tudomány fejlődésével szükségessé váló új szakkifejezések régebbi, egyszerűbb kifejezésekből alakulnak ki. A szerző rámutat arra, hogy a pontos szakmai nyelv és a pontos tárgymutató-terminológia szükségletei azonosak, de elveti az egyetemes tárgymutató-terminológia lehetőségét. A szerzők, a tárgymutató-készítők és a könyvtárak használói közötti eltérések egyre jelentősebbek lesznek az esetben, ha a könyvtár túlhaladja a szűkkörű szakosítás kereteit. A szakemberek inkább hosszú szakkifejezésekkel dolgoznak, a laikusok pedig rövidekkel. Ezt tekintetbe véve, kétszintű rendszer bevezetése látszik szükségesnek: a rövid szakkifejezéseket használó utmutatóé és az inkább hosszabb szakkifejezésekkel dolgozó, tulajdonképpeni tárgymutatóé. Számításba jöhetnek "levezetett paraméterek" is, elsősorban "a tárgymutató-készítés potenciális mélysége" és "a tárgymutató-kritériumok változtathatósága". E kettő együttvéve alkotja a "visszakeresési képesség"-et.- A szerző nem értékeli kellőképpen a korszerű, teljesen előírás szerinti rendszert. Véleménye szerint az osztályozás csődöt mondott. Ezzel szemben a számos osztályozáson alapuló tárgymutató-rendszer /igy feltétlenül az ETO/ a változtathatóság szempontjából előnyös. A szerző álláspontja az, hogy az "egyetemes" rendszeren belüli változtatás gyakorlatilag megvalósíthatatlan és betűrendes tárgymutató kialakítására vezet. /G.I./

22/K

025.4+001.815:3

Classification and indexing in the social sciences.- FOSKETT, D.J. Butterworths, London. 1963.X, 190 p. /Ismerteti: MACRAE, D.G. Journal of Documentation, 21.k. 1.sz. 1965.márc. 65-66.p./

Napjainkban a társadalomtudományok rendkívül gyors ütemben fejlődnek. A szociológiai tanszékek száma pl. 1962-től 1964-ig hétről harmincra emelkedett. A műszaki főiskolákon ugyancsak növekszik a társadalomtudományok sulya. De még ennél is jelentősebbek az egyes ágazatok jellegében és tartalmában végbemenő változások. E változások az osztályozásra is kihatnak. Ilyen körülmények között csak igen rugalmas könyvtári osztályozás biztosíthatja a könyvtári szolgáltatók maximális színvonalát az oktatás és a kutatómunkák számára. Az ilyen rendszer hiánya igen hátrányos következményekkel jár a tanulóknak és a fiatal kutatóknak nézve. Egyrészt már elvégzett munkákat ismételnék meg, másrészt pedig munkájuk kevésbé lesz eredményes, mert nem ismerik a szakterületükön végzett hasonló kutatásokat. - A meglévő osztályozási és tárgymutató-készítési rendszerek nagyrésze nem használható a könyvtárak oktatási területen való felhasználása során. Az alkotó tudományos munka folyamán pedig olyan szükségletek lépnek fel, amelyeket a gépi tájékoztatási rendszerek nem tudnak kielégíteni. A könyv szerzője tudatában van ennek, de következményeit mégsem mérlegeli kellőképpen. A mű nem a társadalomtudományok művelői, hanem könyvtárosok számára íródott, és nem azzal a szándékkal, hogy könyvtárosokkal társadalomtudományi kérdéseket ismertessen meg. /G.I./

23/K

651.926.011.54

Herstellung textbezogener Fachwortlisten mit einem Digitalrechner - ein Verfahren der automatischen Übersetzungshilfe.- KROLLMANN, F.-SCHUCK, H. - WINKLER, U. - /Beiträge zur Sprachkunde und Informationsverarbeitung, 5.sz. 1965.jan. 7-30.p./

Évente körülbelül három millió publikáció jelenik meg csak folyóiratokban a természettudományok köréből. A kutatók még akkor sem tudnák mindazt elolvasni, amit el kellene olvasniok, ha a megfelelő nyelvismerettel rendelkeznének. Annak ellenére, hogy az összes folyóiratok kb. 60 %-a angol nyelven jelenik meg, az Egyesült Államokban sem tudják megoldani az "information explosion" kérdését; az ezzel összefüggő fordítási és dokumentációs problémákat a hagyományos módszerekkel lehetetlen is megoldani, ezért jut döntő fontossághoz a gépi fordítás és a gépi dokumentáció.

A gépi fordítás szakemberei nem tulzottan optimisták a gépi fordítás közeli megvalósítását illetően /Bar-Hillel, A.Oettinger, H. Schnelle, V.H.Yngve stb./. Ezért olyan módszereket kell keresni, amelyek a gép és ember együttműködésének elvén alapulva, a gazdaságossági szempontokat is figyelembe véve, a fordításban már a közeljövőben is közvetlenül használhatóak.

A megfelelő módszer kidolgozásához meg kell vizsgálnunk, hogy az emberi fordításnál milyen hibák és milyen gyakorisággal fordulnak elő.

A Bundeswehr fordítási szolgálatánál 72 különböző nehézségű technikai szöveg fordítását /összesen 680 oldalt/ vizsgálták meg. A forrásnyelv az angol volt, és a fordítást 55 szakfordító végezte. A fordítandó szövegeket három nehézségi fokba sorolták:

1.fok: viszonylag egyszerű szöveg, népszerűsítő újságcikk vagy egyszerű használati utasítás;

2.fok: közepes nehézségű technikai szövegek, amelyek a szakterület ismeretében szokásos módszerekkel fordíthatók;

3.fok: nehéz technikai, természettudományos szövegek, tárgyak például új tudományterület, amelynek német nyelvű terminológiáját még először ki kell dolgozni.

A fordításokat 26 lektor ellenőrizte; hibának számított minden javítás.

Három különböző hiba-kategóriát különöztettek meg:

A/ Német nyelvi hiba /helyesírás, nyelvtan, írásjel/;

B/ Fordítási hiba /lexikai hiba, kihagyás, pontatlanság/;

C/ Tulságos ragaszkodás a forrásnyelvhez /stílus, kifejezés, szórend, anglicizmus/.

Ezekre vonatkozóan a következő adatokat kapták /250-300 szavas oldalakat figyelembe véve/:

1. nehézségi fok = 9 hiba oldalanként,

2. nehézségi fok = 10,5 hiba oldalanként,

3. nehézségi fok = 12 hiba oldalanként.

Ez a statisztika azt mutatja, hogy az 1-es és 3-as nehézségi fok között nem nagy a különbség, ami részben annak tudható be, hogy bár a 3-as fok szövegei szak szempontból nehezebbek, ugyanakkor azonban a tapasztalat szerint nyelvtani szempontból egyszerűbbek.

Az A/ kategóriába tartozó hibák százalékban mindhárom nehézségi fokban ugyanazt az értéket adták, kb. 12 %-át az összes hibáknak. Ezek a hibák abból adódtak, hogy a fordító

1. helytelen viszonyítót /3,7 %/ használt;

2. helyesírási hibát /3,5 %/ követett el;

3. nem tette ki, vagy rosszul tette ki az írásjeleket /2,9 %/;

4. ragozási hibát követett el /1,1 %/;

5. hibás volt a mondat szerkesztés /0,8 %/.

A B/ kategóriába tartozó hibák a lexikai hibáktól eltekintve lényegileg szintén ugyanazt a százalékot adták /6 %-ot/ a különböző nehézségi fokhoz tartozó szövegek esetén. Ezek részben abból adódtak, hogy a fordító kihagyott nem fontos információt /2,4 %/; tulságosan szabadon fordított, hozzátoldott /2,1 %/, érthetetlenül adta vissza az eredeti szövegben lévő információt /1 %/, vagy kihagyott fontos információt /0,5 %/.

A C/ kategóriába tartozó hibák esetén a következő adatokat kapták:

1. Szórend /az angol szórend átvétele/: 5,5 %;

2. Stílus, kifejezés, anglicizmus stb.

a/ 1. és 2. nehézségi fok esetén: 23,8 %;

b/ 3. nehézségi fok esetén: 17,3 %.

A kimondottan lexikai hibák, amelyeket a B/ kategóriába tartozó hibák tárgyalásánál nem vettünk figyelembe, erősen függenek a fordítandó szöveg nehézségi fokától. A következő értékek adódtak:

Nehézségi fok	Általános lexikai hiba	Terminológiai hiba	Összesen
1.	39,5 %	9,9 %	49,4 %
2.	26 %	28,3 %	54,3 %
3.	21,9 %	40,2 %	62,1 %

Érdekes megfigyelni, hogy míg az általános lexikai hibák a szövegek nehézségi fokának növekedésével csökkennek, addig a terminológiai hibák száma növekszik.

A következőkben a szerzők azt vizsgálták, mennyiben függ a fordítók munkája attól, hogy áll-e rendelkezésükre terminológiai szószeretet, mégpedig az adott szövegben előforduló szakszavak szószeredete abban a sorrendben, ahogyan a szövegben szerepelnek /ha valamely szakszó többször fordul elő a szövegben, akkor a szószeretben is többször szerepel/. Az egyik csoportba tartozó fordító rendelkezett megfelelő /a fenti értelemben/ terminológiai szószerettel, a másik nem, de utóbbinak rendelkezésére bocsátottak szakkönyveket, különböző rendeltetésű és terjedelmű szótárakat és olyan szakembereket is megkérdezhettek, akik jól ismerték a szóbanforgó szakterületet. A kísérletek a következő eredményhez vezettek:

Az első csoportba tartozó fordítók: A, B.

A második csoportba tartozó fordítók: C, D.

Ugyanarról a szakterületről két ugyanolyan hosszúsági és nehézségi szöveget vettek /1.szöveg, 2.szöveg/. Mindkét fordítópárral először az 1.szöveget, majd a 2.szöveget fordították le. Az eredmény:

1.szöveg	A fordító = 21 1/2 óra
	C fordító = 32 1/2 óra
2.szöveg	A fordító = 19 1/2 óra
	C fordító = 34 óra
1.szöveg	B fordító = 13 óra
	D fordító = 24 óra
2.szöveg	B fordító = 23 óra
	D fordító = 36 óra

Az eredmények azt mutatják, hogy a hagyományos módszerekkel dolgozó fordítónak /C-nek és D-nek/ kb. 66 %-kal több időre van szüksége a fordításhoz, mint A-nak és B-nek. Ugyanakkor a hibák száma 1/3-dal kisebb volt, ami a lexikai hibák majdnem teljes kiközöbölésének eredménye, hiszen a többi hiba lényegesen nem változott.

A fenti statisztikai vizsgálatok megmutatták, hogy a fordító munkájának meggyorsítása és minőségének javítása akkor érhető el, ha sikerül a fordítót a szakszavak meg- és kikeresésének fáradságos és időtrábló munkájától megkímélni.

Először megkísérelték a szakszótár szavait lyukkártyára vinni és ily módon a fordítási munkához szükséges szókeresést gépesíteni. A lyukkártyarendszerű feldolgozás sok előnye mellett mégis elégtelennek bizonyult, mégpedig azért, mert

1. a szakterületek szerinti osztályozás nagyon lassú;
2. a lyukkártya adottságaiból következően nagyon sok /főleg összetett/ szakszót rövidítve kellett a lyukkártyán rögzíteni. /Használata azért nehézkes, mert a rövidítéseket azonosítani kell egy külön jegyzékben szereplő rövidítésekkel./;
3. a szótár kiegészítése és az időnként szükséges változtatások bevezetése tulságosan sok időt vesz igénybe;

4. a használt lyukkártya-rendszer esetén csak a 17. helyig szereplő adatok szerint volt lehetséges az osztályozás;

5. a szókészlet különböző szempontu feldolgozását megadó összeítő jegyzék alapján még mindig nehéz a megfelelő terület kiválasztása.

Ezek a hiányosságok kiküszöbölhetők, ha lyukkártyagép helyett számítógépet használunk. A számítógép emellett sokkal gyorsabban adja meg a különböző szempontok szerinti osztályozásban kívánt szó-listát. Ezenkívül számítógép segítségével könnyen adható meg a megfelelő szó-lista úgy, hogy a szavak a szövegben való előfordulásuk alapján szerepeljenek a listán, ne pedig ábécé sorrendben. Ilyen listák előállításának problémájával már többen foglalkoztak /Euratom, Ramo-Woolridge és texasi egyetem/.

A számítógép felhasználása a fenti szempontoknak megfelelő szó-lista elkészítésére akkor lesz lehetséges, ha először is a lyukkártyán lévő szakszótárat a számítógép szalagjára viaszjuk, és ott tároljuk. A szótár átvitele lyukkártyáról szalagra egyuttal bizonyos átkódolást is szükségessé tesz.

A többjelentőségű szavak esetén a gép vagy csak a megfelelő szakterülethez tartozó jelentést írja ki, vagy pedig az összes jelentést a szakterületek kódszámaival, úgyhogy a fordító eldöntheti, melyik jelentésre van szüksége.

Első közelítésként a fordító átfutja a fordítandó szöveget, aláhuzza a számára ismeretlen szakkifejezéseket /összetett szavak esetén csak a fontos részt huzza alá, azaz pl. radar anti jamming measures esetén csak az első két szót huzza alá/. Az aláhuzott szavakat lyukszalagra viszik, és betáplálják a gépbe. A gép elvégzi a normálást, azaz levágja a ragokat, hogy a szótárban szereplő formáját a keresett szónak megtalálja /angolban a ragleválasztás nem jelent különösebb problémát, oroszban, magyarban stb. viszont külön morfológiai analízisre van szükség/.

A későbbiekben a szakszavak kikeresése már a gép feladata lesz. Mégpedig a gép a szöveg első szavát először az általános szókincset tartalmazó listával hasonlítja össze. Ha a szó egyértelműen e listához tartozik, akkor a gép nem veszi figyelembe. Az, hogy egyértelműen tartozik-e hozzá, attól függ, nem lehet-e része összetett szakkifejezésnek, vagy nem olyan szó-e, amely ugyan szerepel az általános szókincsből is, de ugyanakkor terminus technicus is. Ilyen szavakat külön meg kell jelölni.

Az eljárás természetesen akkor lesz majd valóban gazdaságos, ha automatikus beolvasó is rendelkezésünkre áll, de előnyei már most is nyilvánvalóak.

A különböző keresési /összehasonlítási/ eljárások közül a legjobb azok, amelyek a szavakat blokkonként hasonlítják össze. Ehhez a lyukszalagról betáplált szavakat ábécé szerint /vagy "nagyság" szerint/ kell rendezni. A szalagon tárolt szótárral kell most az összehasonlítást elvégezni. Ez legegyszerűbben úgy történhet, hogy a szalagról egy blokkot /mondjuk 50 szót/ behívunk az operatív memóriába /ahol a műveletek végrehajtódnak/, és a blokk utolsó szavát hasonlítjuk össze a keresett szavak listáján szereplő első szóval. Ha utóbbi a "nagyobb", mint ez az utolsó szó, akkor a következő blokkot hívjuk be, ha kisebb, akkor a blokkot "felezzük" és az első fél utolsó szavával megismételjük az eljárást. Persze az angol és amerikai írásmód közti különbséget is figyelembe kell venni a szótár összeállításában,

azaz amennyiben valamely szót többféleképpen írják, akkor minden egyes variánst be kell venni a szótárba.

Ha a megfelelő szót megtalálta a gép, akkor a szóhoz kapcsolódó összes információ /azaz a német megfelelők is/ további feldolgozásra kerülnek. Tehát most aszerint, hogy csak bizonyos szakterületnek megfelelő jelentést akarunk kiírni, vagy az összes jelentést a szakterületeknek megfelelő kulcsszámokkal /kódszámokkal/, más-más feladatot kell a gépnek elvégeznie. A német megfelelőket az egyéb információkkal együtt a gép ismét a szövegnek megfelelő sorrendbe rakja, és gyorsíró segítségével kiírja. Ha a gép nem talál meg egy szót a szótárban, akkor az eredeti szót írja ki a gép olyan kódszám kíséretében, amely arra utal, hogy ez a szó nem található meg a szótárban. Ily módon a szótár kiegészítése és állandó korszerűsítése viszonylag könnyen megvalósítható.

A számítógép tehát a kívánt listát szolgáltatja a fordító számára, gyorsan és megbízhatóan. A tapasztalatok szerint a fordítás gazdaságossága /a minőség javításának figyelembevételével/ 50 %-kal növelhető, ami önmagában is minden kétséget kizáróan bizonyítja a módszer helyességét.

/K.F./

F O L Y Ó I R A T S Z E M L E

243

001.814

Az annotáció mint feltáró eszköz.- /Die Annotation als Erschliessungsmittel /I/ - WALIGORA, L. - Der Bibliothekar, l.k. 1965. jan. 23-30.p.

Az utóbbi években folytatott vita az annotáció körül tisztázni kívánt lényeges pontokat. Négy problémakörrel volt szó: az annotáció feladata és célja; a katalógus és az annotáció kapcsolata; az annotáció szempontjai és az annotációs munka feltételei.

Felszólalások hangzottak el az annotáció új definiálása tekintetében. Ehhez előbb az annotáció lényegbevágó szerepét kell meghatározni: eszköz, amivel a könyvet az olvasó előtt fel lehet tárni. A szovjet szakirodalom erről nem tesz egyértelmű említést.

Szó esett az annotáció és a katalógus funkcióinak összeolvadásáról. Az ajánló bibliográfiának és az annotációnak is közös gyökere van. Az annotációt építőelemnek kell tekinteni az olvasó informálásához: kiküszöböli a személyes tájékoztatás szükségességét, magasabb minőséget követel az annotációs munkában. Ehhez angol és francia példákat hoztak fel.

A vita új fejezetet nyitott az annotáció gyakorlati felhasználásában és szükséges, hogy az elméleti tisztázások is megtörténjenek.

/R.L./